

ILUMINISMUL TRANSILVAN ȘI IMPLICAREA ELITEI INTELLECTUALE ROMÂNEȘTI ÎN CONFIGURAREA ȘI AFIRMAREA IDEII DE NAȚIUNE MODERNĂ

EUGENIU NISTOR

The Transylvanian Enlightenment and the Involvement of the Romanian Intellectual Elite in Configuring and Asserting the Idea of a Modern Nation. The evolution of the national consciousness of the Romanians from Transylvania in the 18th century was closely related to the movement of ideas of the Enlightenment, which covered, like an epidemic, the whole of continental Europe. The old feudal rules continued to persist even after the administration of the Habsburg Empire introduced a series of reforms and recognized the province as a Grand Principality. But the state of social discontent – lack of livelihood, poverty, ignorance etc. – triggered actions both on the part of the enslaved peasantry and of the Romanian intellectuals belonging to the middle class (priests, teachers, military). The political struggle of the peasantry culminated in the great uprising of Horea in 1784, which first included the villages of the Apuseni Mountains and then spread to the settlements of other Transylvanian lands. The Romanian border guards from the two regiments – from Orlat and Năsăud – under imperial command, protested more moderately, through requests and petitions, and only in a few isolated situations did they radicalize their actions. Peaceful, but written with passion and tenacity, were also the epistles and petitions submitted to the Vienna Court by the Greek Catholic bishop Inochentie Micu-Klein. All this culminated in the 1791 memorandum of the Romanian intellectuals from Transylvania, known as *Supplex Libellus Valachorum*, a document in which are clearly formulated the basic rights and freedoms of an obedient nation, forced to subhuman living conditions, in full epoch “enlightened” by reforms and social progress.

Key words: modern nation, national emancipation, Enlightenment, border guards petitions, *Supplex Libellus Valachorum*

Conceptul de națiune modernă este definit, în general, printr-o sumă de trăsături caracteristice ale unei / unor comunități omenești (mai mult sau mai puțin extinse), dintre care câteva sunt considerate „categorii istorice” esențiale, între acestea înscriindu-se cu claritate: comunitatea de limbă și tradiții culturale, comunitatea de spațiu geografic și de viață economică, existența unui profil spiritual specific al comunității respective, solidaritatea de luptă pentru dobândirea unor drepturi și libertăți, sociale și naționale, dar și înțelegerea sensului progresist al acestei lupte. În special această ultimă caracteristică a căpătat sensuri noi în concepția promotorilor curentului iluminist, pentru care posibilitățile virtual

existente necesitau a fi grabnic transformate în realitate prin instituirea unui larg evantai de reforme sociale, economice, politice și culturale.

Așadar veacul al XVIII-lea a fost o vreme prielnică schimbărilor, căci ideile iluministe au pătruns peste tot, în toate cotloanele Europei, și deci și în provinciile Imperiului Habsburgic; ele difuzau un așa-zis „absolutism luminat”, propagând pe acest fond, în conștiința românilor din Transilvania, cu maxim succes, mitul „bunului împărat”, prin care acesta întruchipa imaginea suveranului generos, care dorea cu ardoare binele poporului, dar era stopat, limitat și întârziat în acțiunile sale de aroganța și de privilegiile învechite ale nobilimii nereformate. Să nu uităm că, sub aceeași umbrelă a veacului, filosoful francez Denis Diderot, considerat chiar creierul *Enciclopediei*, cercetează Omul și Condiția umană, văzute atât prin prisma sensibilității sale distincte față de alte ființe cunoscute din Univers, cât și prin prisma raționalității sale, „ca ființă care gândește și se plimbă liber pe suprafața pământului...”; apoi, îl privește și din alte perspective: ca ființă religioasă, morală, culturală, politică – toate acestea amintind, întrucâtva, de configurarea noilor sale trăsături psiho-sociale, în contextul mai larg al arhitecturii lumii moderne. Afirmată încă din prima parte a veacului, exprimând inițial atitudinea de frondă a tinerilor filosofi francezi, Voltaire și Montesquieu, mișcarea iluministă devine mai energică în cea de-a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, când pătrunde adânc în fruntariile Imperiului Habsburgic, afirmându-se ca *Aufklärung* și impregnându-se de „nuanța wolffiană și iosefinistă”. Dar sursa continuă a ideilor cosmopolite din Europa apuseană va rămâne pentru multă vreme „*Enciclopedia franceză*, la care colaborează scriitori, profesori, juriști, medici, organizată de spiritul critic al lui Diderot, (care) reprezintă sinteza multilaterală a noii ideologii”¹. Abordând fățiș această problemă teoretică, neclară tocmai prin amestecul ideilor sociale cu variabilitatea modurilor în care este înțeleasă și interpretată ideea națională, filosoful Lucian Blaga precizează că: „În istoria gândirii românești din Transilvania vom întâlni începând cam de pe la 1700, ideea de *națiune* sub diverse forme, care reprezintă, cel puțin în cursul secolului al XVIII-lea, tot atâtea forme intermediare între conceptul feudal de *națiune politică* și conceptul modern cu privire la *națiune*”².

Să amintim însă că, în Transilvania, trecerea de la dominația turcească la cea austriacă, s-a făcut la scurtă vreme după alungarea otomanilor de sub zidurile Vienei și eliberarea Ungariei (după victoriile militare de la Buda și Mohacs), prin încheierea tratatului de la Blaj, din 27 octombrie 1687, conform prevederilor căruia armatele imperiale iernau în 12 orașe ardelenesti, fiind susținute printr-o contribuție bănească autohtonă de 700.000 florini renani. Nobilimea ardeleană a mers apoi mai departe, iar la 9 mai 1688, generalul Anton Carafa reușește să le

¹ M. Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României, compendiu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 278.

² Lucian Blaga, *Opere 12. Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Minerva, București, 1995, p. 59.

impună reprezentanților acesteia o declarație umilitoare, în care se recunoaște că: „... de bună voie și îndemnați numai de râvna creștinească, renunță la protecția otomană... și sincer și cu bună credință primesc părinteasca ocrotire a maiestății sale, pentru ei și pentru urmașii lor din Transilvania”³. Prin această declarație, care a fost întărită apoi de dieta de la Făgăraș, din 13 mai 1688, se instalează faptic suzeranitatea austriacă asupra Transilvaniei care va dura până la impunerea dualismului austro-ungar, în 1867.

Politica mercantilistă a Imperiului Habsburgic a cuprins, în afara unor măsuri economice vizând dinamizarea producției manufacturiere și a schimburilor comerciale, și soluții extreme pentru a umple găurile din visteria imperială – ivite ca urmare a costisitoarelor războaie cu turcii și a sângeroaselor războaie civile (cum a fost „războiul curuților”) – între care și vânzarea de titluri nobiliare. Prin aceasta a crescut și mai mult numărul privilegiatilor, astfel încât, conform datelor unei conscripții din anul 1767, aceștia ajungeau la 6,7 % din totalul populației, în Transilvania fiind „cea mai numeroasă nobilime din Europa acelei vremi”, alcătuită în principal din magnați unguri și sași, doar în rândurile micii nobilimi fiind admiși și românii⁴.

Probleme mai grave de ordin social continuau să existe în rândurile claselor de jos și în special a iobăgimii satelor transilvănene, căci orășenimea reprezenta un procent aproape insignifiant din populația târgurilor și așezărilor urbane – doar 2,8%! Dar dacă țărănimea liberă alcătua în această epocă circa 20,5% din totalul populației (în această cifră intrând la socoteală și lucrătorii din minele și din ocele statului), țărănimea iobăgită reprezenta circa 73,2 % din totalul populației, fiind alcătuită în mare majoritate de etnici români; însă și aceasta era compartimentată în trei categorii: iobagii propriu-ziși, jelerii și o nouă categorie ivită ca urmare a servituților feudale tot mai apăsătoare – „a celor ce nu aveau locuințe statornice, *vagi*, cum îi numesc conscripțiile vremii, adică cei ce se deplasau dintr-un loc în altul pentru a-și câștiga cele necesare vieții”⁵. Această ultimă categorie și mai ales descendenții ei este importantă pentru studiul nostru deoarece din rândurile ei se constituie emigranții care, neavând ce pierde, nu au nici un motiv de a rămâne în locurile lor de baștină, plecând adesea împreună cu familiile lor în căutarea unor locuri mai prielnice bunului trai, în alte provincii ale împărăției austriece. Era o categorie specială de aventurieri, care aveau drept flamură ideea libertății de acțiune într-o lume în care învechitele rânduieli feudale continuau să persiste, deși au rămas asincrone cu ideile veacului. Unii erau tineri, au urmat și școli și s-au educat în condiții de aparentă libertate, alții au dobândit curaj și inițiativă și li s-au spus „romantici”, fiind asociați cu agenții sau mesagerii, purtători ai celor mai

³ C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei RPR, București, 1960, p. 152.

⁴ *Ibidem*, p. 161.

⁵ *Ibidem*, p. 162.

novatoare proiecte de viață socială, în condițiile în care capitalismul germina peste tot, și nu doar în Europa!

Promulgarea *Diplomei Leopoldine*, la 4 decembrie 1691, a dus la înrăutățirea condițiilor de viață ale iobagilor, mai ales că în planurile Cancelariei Aulice persista ideea scoaterii românilor din „fondus regius” și strămutarea lor în Oltenia, aflată atunci sub dominație austriacă, urmând ca în locul acestora să aducă coloniști sași. În cele 18 puncte ale diplomei sunt stabilite prevederi clare legate de administrarea Transilvaniei în cadrul Imperiului Habsburgic, precum: respectarea și recunoașterea celor patru religii recepte (catolică, luterană, calvină și unitariană); confirmarea tuturor donațiilor și privilegiilor făcute anterior de principii Transilvaniei; menținerea în vigoare a legilor care reglementau raporturile sociale în vremea autonomiei principatului (*Tripartitul lui Verböczi* – din 1514, *Aprobatae Constitutiones* – din 1653 și *Compilatae Constitutiones* – din 1669, care încă constituiau fundamentele feudalismului în Transilvania); recunoașterea vechilor rânduieli administrative, economice și judecătorești; menținerea vechilor privilegii ale sașilor, secuilor și ungarilor și numirea acestora în dregătorii; cărmuitorul Transilvaniei trebuia să fie ales din rândul magnaților și nobililor, de preferat de religie catolică sau din una din celelalte trei recunoscute; generalul comandant al armatei trebuia să fie de etnie germană (austriac); cancelarul, consilierii și alți demnitari trebuiau să fie ardeleni, însă la numirea în funcții și dregătorii trebuiau să fie confirmați de împărat; moșiile fără proprietari puteau fi dăruite numai ardelenilor; era menținută libertatea comerțului dar cu respectarea, și în această privință, a privilegiilor nobiliare; contribuția financiară față de Curtea din Viena s-a stabilit la 112.500 florini renani, în timp de pace, și la 400.000 florini renani, anual, în vreme de război.

Prin Legea urbarială din 1769, cunoscută și sub numele de *Certa puncta*, se încearcă reglementarea zilelor de muncă (robota) pe săptămână ale iobagilor și jelerilor, însă grofii și magnații nu respectă aceste prevederi, comițând numeroase abuzuri, silindu-i pe lucrătorii pământului, în timpul sezonului agricol, să lucreze pentru ei în toate cele 7 zile ale săptămânii (cu brațele sau cu vitele). Împotriva acestor abuzuri se ridică reprezentanții intelectualității române și îndeosebi unii prelați greco-catolici, așa cum a fost episcopul Ioan Inocențiu Micu-Klajn, care i-a adresat mai multe petiții împăratului, în care îi descrie în mod realist această stare de lucruri: „Se află și de aceia, care pe supușii săi în 3-4, ba și în toate zilele săptămânii îi silesc la lucru și peste tot timpul cel bun de lucru, mai amar îi tratează ca pe niște robi, deși robie aici nu este, că robilor li se dă cel puțin de mâncare, iar iobagilor nu”⁶. Abuzurile continuă însă și în privința celorlalte obligații ale iobăgimii, cum ar fi: dijma percepută din produse agricole (grâu, secară, orz, ovăz, mei, porumb, vin, cânepă etc.) sau din animale (zeciuiala din oi, capre, porci, stupi etc.), din „daturile” în natură, prestabilite de 3 ori pe an (păsări, unt, miere, pește etc.), din diferitele taxe datorate proprietarilor de moșii (pentru pășunat, pădurit,

---

⁶ *Ibidem*.

ghindărit, crâșmărit, măcelărit, morărit, vânat, pescuit, fierărit etc.). Îngrijorată de soarta țărănimii din Transilvania, care era principalul contributor la visteria imperială, care, adesea, din cauza numeroaselor constrângeri și abuzuri lua calea bejeniei, împărăteasa Maria Tereza (1740-1780) scria cu indignare: „Îmi fac o datorie de conștiință de a sublinia că această țară, Transilvania, este bună și frumoasă, dar are nevoie de ajutor grabnic și de o reformă radicală. deoarece simple îmbunătățiri nu sunt suficiente, mentalitatea nobililor fiind cu totul coruptă...”⁷.

Adâncirea conflictelor sociale, ca urmare a exploatării nemiloase a iobăgimii, și creșterea avântului revoluționar al maselor, care intraseră în contact cu ideile de libertate, de emancipare socială și egalitate care circulau în epocă, determină manifestarea unor forme de frondă și de răzvrătire împotriva autorităților, începând cu refuzul de a presta robota, sustragerea de la plata dijmelor și dărilor, fuga sau strămutarea în alte ținuturi sau chiar și în altă țară (în Moldova, în Țara Românească, în Ungaria și chiar și în Rusia), continuând cu plângerile înaintate forurilor imperiale (guberniul, cancelaria aulică, dieta transilvană și chiar și împăratul) sau cu răzvrătirea, cu înarmarea și răscularea împotriva „jugului de fier” austriac. Adesea iobagii ardeleni erau amăgiți de nobili pentru a se strămuta liber pe moșiile lor, pentru ca ulterior condițiile de viață să fie chiar mai grele decât cele anterioare. O situație specială s-a creat în pusta panonică după alungarea turcilor, „când un număr însemnat de iobagi din părțile cu relief mai înalt își caută loc de așezare în șesurile mai puțin populate din Ungaria apuseană și Banat...”⁸.

În seria fastă a evenimentelor care au dus la afirmarea dar și ascuțirea luptei pentru recunoașterea națiunii române ar trebui considerat și momentul înființării regimentelor românești de graniță, reprezentând militarizarea satelor de pe frontiera cu Muntenia și Moldova, ca urmare a măsurilor de organizare internă a Imperiului Habsburgic, în vremea împărătesei Maria Tereza (1740-1780). Iar cum starea de iobăgie nu cadra cu menirea militară la care erau chemați locuitorii mai multor sute de sate românești și secuiești de pe graniță, aceasta a fost suprimată, mai ales sub aspectul drepturilor patrimoniale asupra unor terenuri agricole, pășuni, păduri, ape etc. situate în perimetrele de strajă prestabilite. La 13 octombrie 1761 baronul Nicolae Adolf Buccov finalizează documentele de organizare a unităților militare de pe graniță, dar întâmpină întreaga opoziție a aristocrației maghiare și a patriciatului sășesc, ce avea de partea ei cancelaria aulică transilvană de la Viena, în frunte cu comitele-governator Ladislau Kemeny. Prin urmare, după avizarea de către împărăteasă (la 16 aprilie 1762) și schimbarea guvernatorului cu generalul Buccov, acesta, fără a mai convoca dieta, „în calitate de comandant și de președinte al guvernului țării, ajutat fiind de alți generali și de ofițeri de stat major, primi

---

⁷ *Ibidem*, p. 163.

⁸ *Ibidem*, p. 164.

misiunea de a militariza Granița Ardealului prin constituirea din Români și Secui a șase regimente: două pedestre și unul de dragoni din Români și alte două pedestre și unul de husari din Secui”⁹. Este cunoscută în epocă și opoziția îndârjită a principelui „luminat” Gabriel Bethlen (care deținea funcția de cancelar al Cancelariei aulice transilvane), față de înregimentarea românilor în unitățile militare de graniță, acesta invocând faptul că „înarmarea acestora este o măsură periculoasă, deoarece în mijlocul lor se găsesc instigatori (...) Iar din punctul de vedere al legislației țării nu sunt recunoscuți ca națiune (...) Periculos este, de asemenea, că acest popor s-a obișnuit de a fi solidar, acționând în comun, unul pentru toți și toți pentru unul”¹⁰. Dar acțiunea, odată pornită de imperiali, nu a mai putut fi stăvilită, chiar dacă finalul procesului propriu-zis de organizare a fost înregistrat abia la 13 noiembrie 1766, prin aprobarea *Statutului regimentelor românești de graniță*, scris în limba latină, având 84 de puncte, în care aceste unități militare – fapt important – „figurau sub denumirea de *românești-naționale*”¹¹.

Conform aprobărilor imperiale, în 1762 au fost înființate trei regimente de grăniceri români: două de infanterie, primul cu reședința la Orlat (lângă Sibiu), al doilea cu sediul la Năsăud (inițial la Feldru și Telciu), cu un efectiv de circa 3000 de soldați fiecare (trei batalioane), și un regiment de dragoni (tot la Orlat), având circa 1000 de soldați, însă acesta a fost desființat ulterior, mai precis în anul 1772, când patru companii de militari români au fost arondați regimentului secuiesc de husari. Regimentul du husari secui, cuprinzând și escadroanele de români, își avea comandamentul la Sfântu Gheorghe, în timp ce Regimentul 1 de secui pedestri avea garnizoana la Miercurea Ciuc, iar Regimentul 2 de secui pedestri – la Târgu-Secuiesc.

Aura de glorie romantică a regimentelor grănicerești române a sporit și prin mobilizarea și participarea unor subunități din cadrul acestora (batalioane, escadroane) în războaiele cezaro-crăiești ale vremii, așa cum a fost cel stârnit împotriva Prusiei, pentru moștenirea bavareză (1778-1779), cel dus împotriva turcilor și tătarilor din Muntenia și Moldova (1788-1791) sau cel purtat împotriva Franței revoluționare și a lui Napoleon Bonaparte (1792-1815). Există dovezi de netăgăduit ale vitejiei grănicerilor români pe câmpurile de luptă ale Europei, așa cum a fost în războiul dintre austrieci și armatele generalului Bonaparte, în cadrul confruntării de la Arcole (în apropiere de Verona, Italia), din zilele de 15-17 noiembrie 1796, când un batalion din Regimentul II de la Năsăud, „încredințat cu apărarea podului peste râul Apone, a ținut trei zile pe loc armata lui Napoleon...”¹².

⁹ Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului întâi valah*, Institutul de Istorie Națională din București, 1943, p. 6-7.

¹⁰ Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 1999, p. 59.

¹¹ Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului întâi valah*, ediția citată, p. 9.

¹² Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, ediția citată, p. 239.

Așadar, „servitutea și grandoarea de soldat” a grănicerilor români – ca să-l parafrazăm pe scriitorul romantic francez Alfred de Musset – s-a constituit într-un frumos exemplu de vitejie, de loialitate și eroism.

Dincolo însă de reala frenezie a libertății țăranilor români înrolați, care i-au cuprins cu certitudine și pe ceilalți locuitori ai satelor militarizate, așezările grănicerești câștigă enorm din punct de vedere al pătrunderii civilizației, prin instituirea unei ordini sociale mai stricte, axate pe disciplină, prin repararea și întreținerea regulată a drumurilor, prin introducerea unor scutiri de taxe și impozite (fie că acestea erau pe: lemnărit, plutărit, vânătoare, pescuit, pășunat etc.), prin construirea și extinderea unor școli, prin ridicarea de biserici ș.a.m.d. Așa cum rezultă dintr-un document cazon al timpului, datând din 1773, copiii de vârstă școlară ai grănicerilor erau instruiți în limba română, dar „în religia unită și învățau scrisul și cititul având ca învățători preoți, cărora regimentul le plătea salariul din Cassa sa de venituri”¹³. Avantajele sunt evidente și dacă ținem cont de apartenența religioasă (greco-catolică) impusă grănicerilor, care însă facilita accesul copiilor acestora, și în special al celor dotați, nu doar la învățătura de nivel elementar ci și la școlile superioare ale Imperiului. Într-un veac atât de tulbure, cuprins de febra mișcărilor de decantare ale popoarelor Europei, care se luptau să se desprindă din marile imperii ale vremii și să devină națiuni de sine stătătoare, trebuie să recunoaștem că regimentele românești de graniță reprezentau, pentru populația autohtonă, garanția existenței unui forțe de apărare și securitate, dar ele „vor deveni în scurt timp forța armată sprijinitoare a mișcării de emancipare națională, care îi va furniza cadre de conducere și îi va fi scut în fața tendințelor habsburgice de a o decapita”¹⁴.

Asociat la tronul imperial de mama sa, împărăteasa Maria Tereza, încă din 1765, împăratul Iosif al II-lea (1765-1780, în asociere, 1780-1790, singur), considerat cel mai de seamă reprezentant al despotismului lămurat și reformist, a întreprins două călătorii în Transilvania (prima – în 1773, cea de-a doua – în 1783), fiind interesat de starea socială a locuitorilor acesteia. Anterior primei călătorii, împăratul îi solicită guvernatorului Transilvaniei, baronul Samuel Von Brukenthal¹⁵ un raport lămuritor „asupra calamității iobăgiei, servituții românilor,

¹³ Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului întâi valah*, ediția citată, p. 25.

¹⁴ ***, *Istoria militară a poporului român*, Vol. III, Editura Militară, București, 1987, p. 552.

¹⁵ Acesta era unul dintre cei mai culti și mai elevați reprezentanți ardeleni ai curentului iluminist, baronul Samuel Von Brukenthal (1721-1803) fiind descendentul unei familii de sași: mama sa, Susanna, provenea din familia aristocratică prusacă a lui Conrad von Heydendorff, iar tatăl său, Michael Brekner, a fost înnobilit în anul 1724, când a dobândit și titlul de „von Brukenthal”. Studiile de filosofie, drept, științe politice și administrative, urmate la Halle și Jena, îl propulsează în cele mai înalte demnități ale Imperiului: cancelar la Viena, apoi cancelar la Sibiu, fiind ridicat la rangul de baron de către împărăteasa Maria Tereza, iar în anul 1777 devine guvernatorul general al Marelui Principat al Transilvaniei, funcție pe care o va deține timp de un deceniu, până în anul 1787. Încă din perioada

cu deosebire asupra motivelor care-i incită la emigrare...¹⁶. Mai limpede asupra acestor aspecte este descrierea făcută în memoriul din 1792, întocmit de tezaurarul Transilvaniei, contele Leopold Clary, care arată că: „Mâinile românilor întrețin deci drumurile și căile, ei aduc locuitorilor produse de folosință din cei mai îndepărtați munți, ei cultivă partea cea mai mare a câmpurilor, viilor, ei sunt principalul temei al cărașitului, de la ei curge cea mai mare parte a dărilor în casierii principelui, din aceste mâini vin cele mai multe venituri camerale prin creșterea vitelor și pășunatul cerut de ele, din rândul românilor se recrutează soldatul, din rândul lor se asigură considerabilele transporturi de sare. Acest popor este acela care scormonește munții și prăpăstiile pentru a scoate din inima pământului prețioasele minereuri spre folosul statului și al principelui. Este cu totul neîndoielnic că acest popor, care îndură atâtea chinuri, e cel mai indicat pentru utilizarea în scopul bunăstării generale și tocmai de aceea merită o atenție cu totul deosebită grijă pentru el pe viitor”¹⁷. Împăratul pleacă din Viena la 6 mai 1773, ajunge la Arad la 9 mai, pentru ca la 21 mai să fie în Banat, la Timișoara, de acolo călătorind prin Țara Hațegului, cu o suită de 12 trăsură și 72 de cai (care sunt schimbați la fiecare loc de popas), pentru ca pe 23 mai să treacă prin Hunedoara, Orăștie și Alba Iulia. Trece apoi prin Sebeș, Miercurea și ajunge pe 29 mai la Sibiu, unde poposește o zi. Apoi convoiul imperial trece prin Rupea, Dumbrăveni, Mediaș, Porumbac, Tălmăciu, Turnu Roșu, Porcești. La 4 iunie trece prin Viștea, Făgăraș, Șercaia, Șinca, Vlădeni, Codlea, Tohan, Bran, Râșnov și Brașov, unde stă o zi. După ce inspectează frontiera imperiului pe Valea Timișului, în pasul Buzăului și pasul Oituzului, trece prin Secuime, traversează pasul Ghimeșului, valea Gurghiului, ajunge la Praid, Sânmiclăuș și Reghin. În ziua de 19 iunie se află la Bistrița, vizitează Bârgu și Rodna, dar și ținuturile Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud; apoi trece prin Dej, Lăpuș și Gherla, ajungând la Cluj, pe 25 iunie. De la Cluj o ia prin Turda către Sibiu unde ajunge la 28 iunie, unde poposește vreme de 12 zile, fiind cazat într-o ospătărie care, mai târziu, în memoria lui Iosif al II-lea, se va numi „Împăratul Romanilor”. De la Sibiu ajunge la Mediaș și apoi la Târgu-Mureș, unde se află pe data de 11 iulie. Trece din nou prin Reghin urmând drumul către Năsăud, prin Telciu, Romuli, Săcel, Borșa și apoi, prin Rozavelea și Sighet, la Hust, de unde urmează să ajungă în Galiția. Cronicarul acestei călători scrie că împăratul „peste tot a inspectat trupele și cu deosebire regimentele de graniță”¹⁸.

Însă în munții din apus ai Transilvaniei un eveniment social furtunos avea să aducă schimbări semnificative în structura și raportul relațiilor sociale, fiind vorba

---

studiilor vieneze a devenit membru al lojei masonice „Aux Trois Canons”, în cadrul căreia a desfășurat o activitate prodigioasă. Pentru mai multe date în acest sens vezi: https://ro.wikipedia.org/wiki/Samuel_von_Brukenthal.

¹⁶ D. Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 108-109.

¹⁷ *Ibidem*, p. 109.

¹⁸ *Ibidem*, p. 111.

de răscoala populară condusă de Nicola Ursu, care și-a luat numele de Horia. Mai mulți istorici și cercetători ai acestei perioade, neglijând aspectele dramatice și condițiile inumane de viață ale iobăgimii transilvane, se referă la răscoala țărănească din Munții Apuseni, izbucnită la 28 februarie 1784, ca la un experiment francmasonic bine pregătit, care viza de fapt acțiunile premergătoare și, apoi, izbânda deplină a Revoluției franceze din iulie 1789. Sunt invocate, ca argumente în acest sens, deseale întrevederi dintre conducătorul răscoalei și împăratul Iosif al II-lea, în anii anteriori (1779, 1780, 1782), dar și dovezile și mărturiile contemporanilor săi, conform cărora Horia era membru al societății vieneze secrete „Frăția de cruce”. Între martorii credibili ai aderenței acestuia la ideile masonice sunt socotiți Ignate von Born, șeful masoneriei vieneze și sfetnic intim al împăratului, și pictorul Iacob Adam, amic al lui Born, care i-a făcut un portret conducătorului răscoalei. Interesant este că într-o publicație a vremii apare efigia lui Horia încadrată de o inscripție în limba latină, așezată circular: „*Horia Rex Daciae*” (adică „Horia, regele Daciei”). Ceea ce știm însă cu certitudine, după reprimarea răscoalei și după execuția conducătorilor ei, este că au urmat o serie întregă de reforme imperiale, unele vizând cu adevărat luminarea maselor și promovarea meritocrației în imperiu; între aceste măsuri reformiste ale lui Iosif al II-lea menționăm: promulgarea în 1781 a edictului de toleranță, acordând libertate de cult tuturor confesiunilor religioase, abolind totodată și discriminarea evreilor; întărirea controlului asupra bisericii, desființarea ordinelor călugărești și secularizarea unei treimi din proprietățile mănăstirești, dacă acestea nu desfășurau activități de educație școlară sau de ocrotire a bolnavilor; eliminarea cenzurii exercitate asupra cărților și revistelor; acordarea pentru țărâtime în primul rând a dreptului de a prezenta plângeri și memorii în fața autorităților de stat; desființarea poliției senatoriale (nobiliare); abolirea iobăgiei (mai întâi în regiunile slave ale imperiului, în 1781, și apoi în Austria, Ungaria și Transilvania – prin patentă imperială din 22 august 1785); eliminarea condiției apartenenței la o religie receptă pentru ocuparea unei funcții sau demnități în stat.

Cel mai însemnat intelectual român care s-a antrenat în acțiunea de promovare a ideologiei iluministe în Transilvania a fost episcopul greco-catolic Ioan Inocențiu Micu-Klein; acesta, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, își lărgește tot mai mult aria de revendicări social-politice, formulând solicitări argumentate către Curtea din Viena în tot mai multe domenii de activitate umană, așa precum: înființarea de școli de toate gradele, editarea de manuale de istorie, filosofie, gramatică și lingvistică, tipărirea de dicționare și de traduceri din operele celor mai de seamă gânditori ai timpului, creșterea numărului bibliotecilor publice etc. Despre Inocențiu Micu-Klein, susține un istoric, că „virtual este inițiatorul școlilor de la Blaj. A trimis primii bursieri la Roma. În planurile sale, Blajul trebuia să depășească dimensiunile unui oraș liber și să devină un centru cultural al românilor. Școala și, în ansamblu, cultura, urmau să se transforme, după părerile

sale, în adevărate instrumente de ridicare la lupta politică și națională, să trezească poporul român la conștiință, să-l stimuleze în obținerea de drepturi”¹⁹.

Un rol important în difuzarea culturii iluministe l-au avut societățile și organizațiile secrete, mai puțin supravegheate de autoritățile habsburgice; unele dintre acestea erau curat culturale și și-au asumat misiuni conforme domeniului lor de activitate preconizat – așa cum a fost, spre exemplu, „Societatea filosoficească a neamului românesc în mare Prințipatu Ardealului”, întemeiată în anul 1795, la Sibiu, cu presupusa participare a gramaticianului Radu Tempea, a lui Aron Budai (fratele poetului Ioan Budai Deleanu), a episcopului Gherasim Adamovici, a învățatului oculist Ioan Molnar Piuariu și cu colaborarea lui Samuil Micu. După toate datele, rolul inițiator l-a avut Ioan Molnar Piuariu, „care avea și patima ziaristică în el, și de asemenea o pasiune pentru întreprinderi comercializabile”²⁰. Din nefericire, societatea nu a funcționat sub aspect faptic, deși avea în plan publicarea unui periodic, cu titlul *Vestiri filosoficești și moralicești*, adresabil „inimilor iubitoare de Muze filosoficești”, ceea ce îl determină pe Lucian Blaga să scrie, cu o irepresibilă tristețe amară, că „singurul rod al Societății filosoficești a rămas înștiințarea, care cuprinde un program ce merită a fi comentat...”²¹

Mișcarea culturală a românilor, pusă în slujba ideilor de renaștere națională, capătă noi dimensiuni spirituale prin sânguințele tinerilor studenți ardeleni plecați să studieze la Roma; aceștia au încercat (și uneori au izbutit) să prezinte lumii întregi, cu argumente raționale, istorice și filologice, latinitatea limbii noastre și originea romană a poporului român – idei exprimate anterior de cronicarii moldoveni și munteni (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino) și, în forme mai elevate, de savantul Dimitrie Cantemir –, ei arătând, printre altele, că „din moment ce românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei” și se „trag din coloniștii romani ai Daciei Traiane și au locuit neîntrerupt locurile unde se află, normal este ca ei să se bucure de aceleași drepturi politice ca și celelalte națiuni, să participe la administrarea Transilvaniei și să ocupe posturi în raport cu numărul lor, în justiție și în armată”²².

Oarecum sincrone cu mișcarea *Supplex*-ului, sunt și acțiunile întreprinse de mai mulți militari români (în special ofițeri și subofițeri) din cele două regimente de graniță – de la Orlat și Năsăud –, care adresează, în câteva rânduri, petiții Curții de la Viena, ceea ce arată înaltul nivel de înțelegere a drepturilor lor civice, sociale și politice, în cadrul larg al administrației imperiale. Ei s-au încumetat la aceste forme de protest considerând că au perfectă dreptate, deoarece din cei 417 deputați din dieta Transilvaniei (câți avea în anul 1790), doar unul era român – în persoana

¹⁹ Iacob Mârzea, *Școală și națiune (Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 29.

²⁰ Lucian Blaga – *Opere 12. Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ed. cit., p. 163.

²¹ *Ibidem*.

²² Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu – *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Albatros, București, 1975, p. 544.

episcopului Ioan Bob –, ceilalți fiind maghiari și secui (90%), și sași (10%), iar dintre aceștia preponderența nobilimii feudale era de 85%. În această situație și împotriva abuzurilor dietei întrunite la Cluj, între 21.XII. 1790 – 9.VIII.1791, preocupată doar de conservarea privilegiilor și libertăților nobiliare, intelectualitatea română autohtonă s-a mobilizat prin personalitățile ei cele mai ilustre și, în martie 1791, acestea au întocmit memoriul, cunoscut în istoria noastră modernă drept *Supplex Libellus Valachorum*, care este trimis împăratului Leopold II prin intermediul celor doi episcopi ardeleni: Gherasim Adamovici, de la Sibiu, și Ioan Bob, de la Blaj. În cele șase puncte ale memoriului erau formulate cerințe perfect congruente cu spiritul de libertate și de dreptate socială prevăzute în mișcarea iluministă a veacului, ce pot fi sintetizate astfel: 1. românii să nu mai fie considerați tolerați iar națiunea română să se bucure de toate drepturile politice și civile pe care le au celelalte națiuni; 2. să i se returneze națiunii române locul de drept cuvenit, uzurpat în 1437, prin constituirea acelei Unio Trium Nationum (un fel de „triplă alianță”: a nobililor unguri, a sașilor și a secuilor); 3. clerul, nobilimea, militarii și cetățenii întregii națiuni române din Transilvania să beneficieze de aceleași drepturi și avantaje cu celelalte trei națiuni; 4. numirile în dietă și în funcțiile publice să fie proporționale cu numărul locuitorilor înregistrați din fiecare națiune; 5. în materie de toponimie să fie acceptate denumirile românești, în paralel cu cele în limbile maghiară și germană; 6. acordarea îngăduinței poporului român de a se întruni periodic într-o adunare națională, în cadrul căreia să-și aleagă deputații care să-l reprezinte oriunde va fi nevoie. În fundamentarea temeiurilor solicitării acestor drepturi, sunt prezentate argumente imbatabile, printre care și originea nobilă a poporului român: „Națiunea română – se spune în *Supplex* – este cu mult cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucât este lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, a unei tradiții niciodată întrerupte, a asemănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian...”²³ Erau aduse în atenția Curții de la Viena câteva personalități ale neamului românesc care, prin faptele lor exemplare, s-au impus în istoria Transilvaniei sau chiar și în cea europeană, între altele narațiunea memoriului atingând un moment emoționant de vârf prin evocarea cărturarului umanist Nicolae Olahul, înrudit cu familia Huniazilor, cancelar al regelui Ferdinand I și arhiepiscop de Strigoniu, „când în *Diploma* dată familiei menționatului arhiepiscop se exprimă el însuși (regele Ferdinand I al Ungariei – n.a.) prin aceste cuvinte: *Acesta este începutul aproape al tuturor neamurilor celor prea lăudate, între care valahii, conaționalii tăi, dețin nu cel mai de pe urmă loc, / ca unii care este știut că se trag de la cetatea Roma, stăpâna lumii, din care cauză încă și astăzi pe limba lor se numesc români; acest neam al tău s-a remarcat prin*

---

²³ *Ibidem*, p. 543.

vitejie; a dat naștere la mulți, foarte renumiți generali, între care se cuprind și Ioan Huniade, tatăl slăvitului rege Matei, și înaintașii tăi de pe acea vreme..."²⁴

Memoriul sintetiza cererile cuprinse anterior în petițiile grănicerilor și în cele întocmite de episcopul Ioan Inocențiu Micu-Klein, fiind redactat cu colaborarea istoricului Samuil Micu, a cărturarilor Ioan Molnar Piuariu, Ioan Budai Deleanu, a lui Iosif Meheși, consilier la cancelaria aulică din Viena, a lui Ignatie Darabant, episcopul de Oradea, a lui Ioan Para, vicarul Năsăudului, a istoricilor Petru Maior și Gheorghe Șincai.

În octombrie 1791 grănicerii din 30 de sate, situate în zona apărută de Regimentul I valah de la Orlat, au înaintat o nouă petiție (un nou „supplex”) comitatului de Hunedoara, prin care solicitau mai multe drepturi politice și sociale pentru mica nobilime românească ardeleană. Dar protestele acestora s-au manifestat, adesea, și în forme mai radicale: așa a fost în 1793, când Curtea de la Viena a dispus mobilizarea unui batalion de grăniceri în războiul cu Franța revoluționară, iar militarii acestei unități au refuzat să execute ordinele comandanților (care erau întotdeauna austrieci) și să plece în campania din Europa Centrală, iar 700 de grăniceri din așezările Sălașul de Sus și Paroș (soldați și ofițeri) s-au refugiat în păduri cu hotărârea de a rezista intervențiilor trupelor ce urmau a fi trimise împotriva lor. Însă, cu toate aceste eforturi, atât petițiile grănicerilor cât și memoriile intelectualității românești din Ardeal au fost zadarnice, ele fiind respinse de către reprezentanții oficiali ai administrației imperiale, „dreptatea fiind încă departe de poporul român”²⁵.

Dar avântul de libertate a pătruns, treptat, și în conștiința unor spirite deschise, „luminate”, din rândurile nobilimii transilvane. Ideile generoase și cutezătoare, dorința de a participa la înfăptuirea *binelui uman* și a *binelui public*, face ca mișcarea iluministă să prindă rădăcini. Acest nou curent spiritual, deschis către mase și vizând chiar „luminarea” acestora, susținut discret de monarhii austrieci, care încurajau îndeosebi artele și literatura, era periculos mai ales prin sentimentul de libertate pe care îl răspândea, de care lojile masonice nu erau deloc străine, astfel încât administrația imperială a început să fie tot mai precaută în legătură cu acestea.

În Țara Românească și Moldova artizanii mișcărilor revoluționare au fost o pleiadă de tineri boieri aflați la studii la Paris, inițiați în secretele lojei masonice cunoscute sub denumirea de „Ateneul străinilor”. Datele istorice confirmă existența unor puternice legături cu unii revoluționari de dincoace de munți, tocmai în baza confreriei de idei cu unii tineri ardeleni, manifestate sub umbrela romantică a veacului. Ei constituiau frontul generației pașoptiste, strâns unit în jurul societății

---

²⁴ ***, *Școala Ardeleană*, Vol. I, ediție critică de Florea Fugariu, studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, Editura Albatros, București, 1970, p. 132.

²⁵ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția citată, p. 543.

secrete „Frăția”, care avea drept scop pregătirea, în clandestinitate, a revoluției a mișcărilor revoluționare.

Pe acest fundal politic efervescent izbucnesc, în anul 1848, valurile insurecționale, în majoritatea țărilor europene, între care și în Principatele Române.

În loc de concluzii

Din orice perspectivă am analiza situația, transformările petrecute în conștiința națională a românilor din Transilvania în veacul al XVIII-lea a fost în strânsă legătură cu mișcarea de idei a epocii luminilor, care a cuprins, ca o epidemie, întreaga Europă continentală. Vechile rânduieli feudale au continuat însă să persiste și după ce administrația Imperiului Habsburgic a introdus o serie de reforme și i-a recunoscut acestei provincii rangul de Mare Principat, dar starea de nemulțumire socială – lipsa mijloacelor de trai, sărăcia, menținerea autohtonilor la un regim de viață subuman, ignoranța etc. – a declanșat acțiuni atât din partea țărănimii iobăgite, cât și din partea intelectualilor români, proveniți din clasa mijlocie (preoți, dascăli, militari). Lupta politică a țărănimii a culminat cu marea răscoală a lui Horia, care a cuprins mai întâi satele din Munții Apuseni și s-a răspândit apoi și în așezările altor ținuturi transilvane. Grănicerii români din cele două regimente – de la Orlat și Năsăud – aflați sub comandă imperială, au protestat mai moderat, pe calea cererilor și petițiilor, și doar în câteva situații izolate și-au radicalizat acțiunile. Pașnice, dar scrise cu implicare și tenacitate, au fost și epistolele și petițiile înaintate Curții de la Viena.

Dar întreaga serie de acțiuni protestare – pașnic-petiționare sau mai radicale, luând uneori forma răzvrătirii sau chiar a răscoalei – nu au rămas fără urmări într-o lume aflată în plină metamorfozare, fulgerată continuu de săgețile incendiare ale ideilor iluministe. Reformele iosefine sunt o dovadă în acest sens iar acceptul împăratului de a le promulga trebuie pusă în legătură cu clătinarea din temelii a rânduielilor feudale anacronice din întreaga Europă. Răscoala țărănească, din anul 1784, condusă de Horea, nu a făcut altceva decât să „influențeze pe verticală societatea transilvăneană.” Dar o formă de progres social a constituit-o, fără nici o îndoială, chiar și înființarea celor două regimente românești de graniță, care au dus la creșterea numărului românilor liberi și le-a dat acestora imboldul încrederii în forțele proprii și îndemnul de a se implica în acțiuni solidare spre a avea mai mari sorți de izbândă. Activitatea excepțională a episcopului Ioan Ioncețiu Micu-Klein, ca și demersul intelectualilor români – solidarizați nu doar în întocmirea memoriului intelectualității, cunoscut sub denumirea de *Supplex Libellus Valachorum*, din 1791, document în cuprinsul căruia sunt formulate cu claritate drepturile și libertățile minimale ale unei națiuni obidite –, erau, toate, acțiuni puse în slujba emancipării politice și sociale a românilor din Transilvania, dobândind o mare însemnătate, mai ales prin consecințele lor ulterioare. Lupta concordată a tuturor acestor forțe acestora pentru scoaterea băștinașilor ardeleni din situația ingrată de „tolerați” și ridicarea lor la rangul de națiune politică modernă au cuprins temeinice preocupări și pentru reforme mai subtile, circumscrise însă

perfect spectrului iluminist, așa precum educația școlară și cultura, care au devenit prioritare. Apoi, din familiile militarilor și preoților se vor ivi noile generații de intelectuali români, care, în etapa de afirmare a Școlii Ardelene și a pregătirii revoluției pașoptiste, vor duce mai departe spiritul reformist al veacului, preluându-l, ca „misie” și ca năzuință, și punându-l în folosul națiunii din care se trăgeau.

Bibliografie

- Lucian Blaga, *Opere 12. Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Minerva, București, 1995.
- M. Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României, compendiu*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969.
- C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei RPR, București, 1960.
- Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Albatros, București, 1975.
- Iacob Mârzea, *Școală și națiune (Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.
- Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului întâi valah*, Institutul de Istorie Națională din București, 1943.
- Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 1999.
- D. Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- ***, *Școala Ardeleană*, Vol. I, ediție critică de Florea Fugariu, studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, Editura Albatros, București, 1970.
- ***, *Istoria militară a poporului român*, Vol. III, Editura Militară, București, 1987.